

RAAP-RAPPORT 1848

Centrumgebied Hoogkarspel

Gemeente Drechterland

Archeologisch vooronderzoek: een bureauonderzoek

Colofon

Opdrachtgever: Gemeente Drechterland

Titel: Centrumgebied Hoogkarspel, gemeente Drechterland; archeologisch vooronderzoek:
een bureauonderzoek

Status: eindversie

Datum: 22 januari 2009

Auteur: drs. R.A.C. Kroes

Projectcode: HKDR

Bestandsnaam: RA1848_HKDR.doc

Projectleider: drs. R.A.C. Kroes

Projectmedewerkers: drs. H. Abrechi

ARCHIS-vondstmeldingsnummers: niet van toepassing

ARCHIS-waarnemingsnummers: niet van toepassing

ARCHIS-onderzoeksmeldingsnummer/CIS-code: 32404

Bewaarplaats documentatie: RAAP West-Nederland

Autorisatie: drs. C.M. Soonius

ISSN: 0925-6229

RAAP Archeologisch Adviesbureau B.V.

Leeuvenveldseweg 5b

1382 LV Weesp

Postbus 5069

1380 GB Weesp

telefoon: 0294-491 500

telefax: 0294-491 519

E-mail: raap@raap.nl

© RAAP Archeologisch Adviesbureau B.V., 2009

RAAP Archeologisch Adviesbureau B.V. aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Samenvatting

In opdracht van de gemeente Drechterland heeft RAAP Archeologisch Adviesbureau in december 2008 een bureauonderzoek uitgevoerd in verband met de voorgenomen bouw van een nieuw gemeentehuis en de herontwikkeling van het centrumgebied van Hoogkarspel in de gemeente Drechterland. Het onderzoek had tot doel een gespecificeerde archeologische verwachting op te stellen voor het plangebied. Op basis van de gespecificeerde archeologische verwachting en - voor zover bekend - de voorgenomen bodemingrepen in het plangebied, is vervolgens een advies met betrekking tot archeologisch vervolgonderzoek geformuleerd.

Op basis van de onderzoeksresultaten is voor het plangebied een hoge verwachting gedefinieerd voor de aanwezigheid van archeologische overblijfselen uit het Late Neolithicum, de Bronstijd, de Middeleeuwen en de Nieuwe tijd. Hierbij kan het gaan om resten van prehistorische nederzettingsterreinen, grafheuvels en akkercomplexen, gebruiksvoorwerpen uit alle genoemde perioden en eventuele overblijfselen van gebouwen en een dijk uit de Late Middeleeuwen en de Nieuwe tijd. In het plangebied ligt een terrein van hoge archeologische waarde.

Verwacht wordt dat eventuele archeologische resten als gevolg van bouwwerkzaamheden en bodemingrepen in de 20e eeuw (deels) zullen zijn verstoord en versnipperd.

Gezien de gespecificeerde archeologische verwachting en de voorgenomen ingrepen in het plangebied, is geconcludeerd dat bij de uitvoering hiervan mogelijk archeologische waarden zullen worden verstoord. Op basis hiervan wordt aanbevolen om bij bodemingrepen een archeologische begeleiding uit te laten voeren conform het protocol opgraven uit de KNA versie 3.1 (zie hoofdstuk 3).

Met betrekking tot de bevindingen van dit bureauonderzoek dient contact opgenomen te worden met de provincie Noord-Holland.

Inhoud

3	Samenvatting
5	1 Inleiding
5	1.1 Kader en doelstelling
5	1.2 Administratieve gegevens
5	1.3 Toekomstige situatie
6	1.4 Onderzoeksopzet en richtlijnen
8	2 Bureauonderzoek
8	2.1 Methoden
8	2.2 Resultaten
20	3 Conclusies en aanbevelingen
20	3.1 Conclusies
20	3.2 Aanbevelingen
23	Literatuur
24	Gebruikte afkortingen
24	Verklarende woordenlijst
26	Overzicht van figuren en tabellen

1 Inleiding

1.1 Kader en doelstelling

In opdracht van de gemeente Drechterland heeft RAAP Archeologisch Adviesbureau in december 2008 een bureauonderzoek uitgevoerd in verband met de voorgenomen bouw van een nieuw gemeentehuis en de herontwikkeling van het centrumgebied van Hoogkarspel in de gemeente Drechterland.

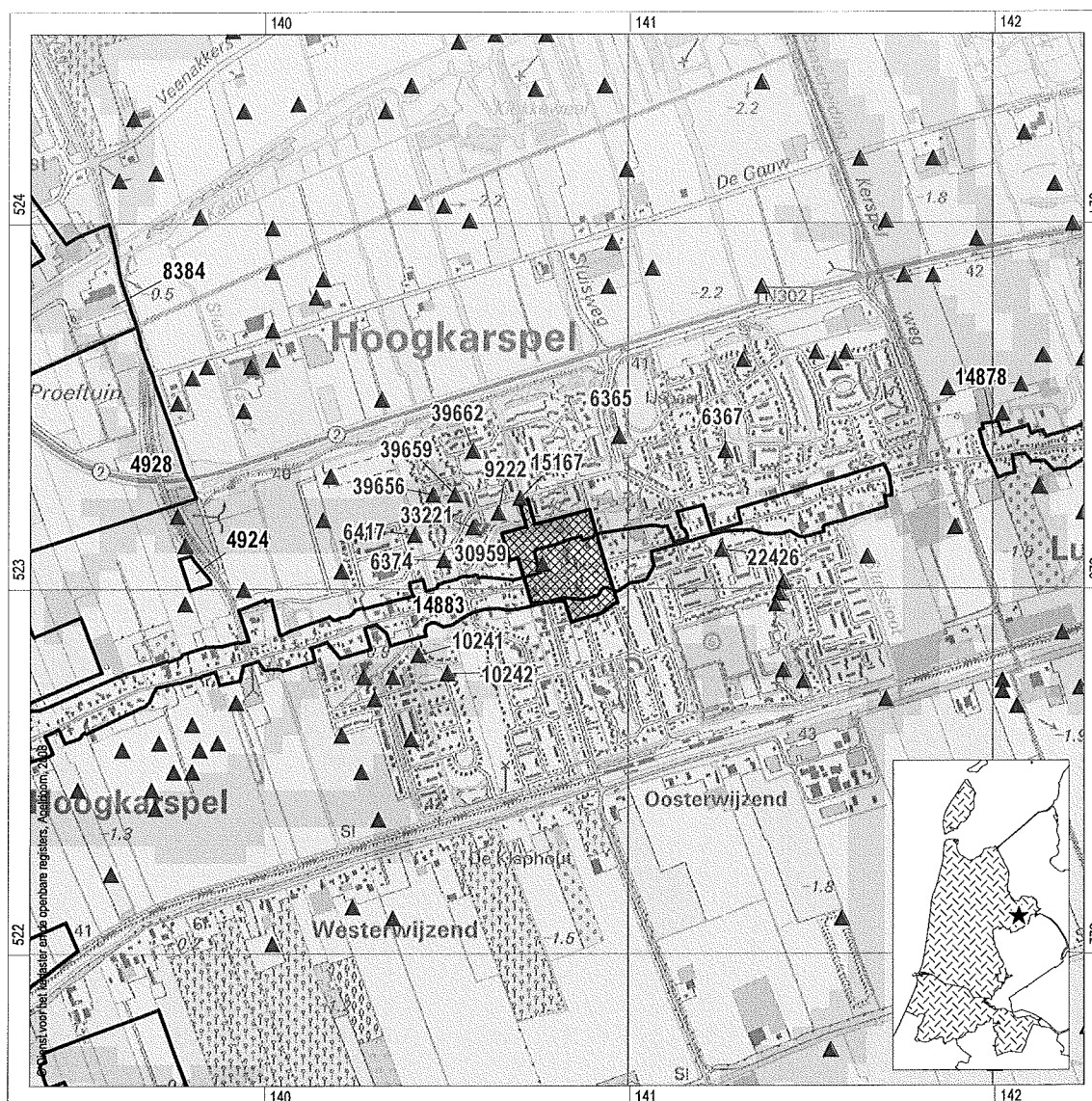
Dit onderzoek diende te worden uitgevoerd omdat realisatie van de plannen zou kunnen leiden tot aantasting of vernietiging van mogelijk aanwezige archeologische resten. Het onderzoek omvatte het verwerven van informatie over bekende en verwachte archeologische waarden en had tot doel een gespecificeerde archeologische verwachting op te stellen voor het plangebied. Op basis van de gespecificeerde archeologische verwachting en de aard en omvang van de voorgenomen bodemingrepen is vervolgens in hoofdstuk 3 een advies geformuleerd met betrekking tot eventueel archeologisch vervolgonderzoek.

1.2 Administratieve gegevens

Het plangebied (ca. 6 ha) ligt in het centrum van Hoogkarspel (figuur 1). Het gebied staat afgebeeld op kaartblad 20A van de topografische kaart van Nederland (schaal 1:25.000); de grenscoördinaten zijn 140.670/522.900-140.960/523.220. De begrenzing van het gebied loopt globaal langs de Kranenburglaan in het zuiden, de Duijvenbrug in het oosten, de Achterom in het noorden en 't Akkertje en de Nieuweweg in het westen.

1.3 Toekomstige situatie

Het centrumgebied wordt in fasen ontwikkeld. In de eerste fase, in het noordoosten van het plangebied, wordt ter plaatse van bestaande bebouwing het nieuwe gemeentehuis gerealiseerd. In de tweede fase, in het centrum van het plangebied, wordt ter plaatse van het huidige gemeentehuis een winkelcentrum en dorpsplein gerealiseerd. Fase drie ten slotte, in het noorden van het plangebied, voorziet in een uitbreiding van het winkelcentrum.

Figuur 1. Ligging van het plangebied (gearceerd) met ARCHIS-waarnemingen (rood) en AMK-terreinen (blauw) op de IKAW; inzet: ligging in Noord-Holland (ster).

1.4 Onderzoeksopzet en richtlijnen

Het onderzoek is uitgevoerd volgens de normen van de archeologische beroepsgroep (zie artikel 24 van het Besluit archeologische monumentenzorg). De Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA, versie 3.1), beheerd door de Stichting Infrastructuur Kwaliteitsborging Bodembeheer (SIKB; www.sikb.nl), geldt in de praktijk als richtsnoer. RAAP beschikt over een opgravingsvergunning, verleend door de Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.

Zie tabel 1 voor de dateringen van de in dit rapport genoemde archeologische perioden. Achter in dit rapport is een lijst met gebruikte afkortingen opgenomen en worden enkele vaktermen beschreven (zie verklarende woordenlijst).

Chrono-stratigrafie		Biostratigrafie	Archeologische perioden				
Tijd(vak)		Pollenzone				Gecalibreerd	
Holoceen		Subatlanticum	Nieuwste tijd		C	1850	
			Nieuwe tijd		B		
			Middeleeuwen	Laat	A	1650	
					B	1500	
				Vroeg	A	1250	
					D	1050	
					C	900	
					B	725	
					A	525	
						450	
			Romeinse tijd	Laat		270	
				Midden		70 na Chr.	
				Vroeg		12 voor Chr.	
			IJzertijd	Laat		250	
				Midden		500	
				Vroeg		800	
			Bronstijd	Laat		1100	
				Midden		1800	
				Vroeg		2000	
			Subboreaal	Neolithicum	Laat		2850
					Midden		4200
					Vroeg		4900/5300
			Atlanticum	Mesolithicum	Laat		6450
					Midden		7100
					Vroeg		8800
			Pleistoceen	Weichselien	Laat Glaciaal	Late Dryas	
Allerød							
Vroege Dryas							
Bølling							
Pleniglaciaal	Denekamp						
	Hengelo						
	Moershoofd						
	Odderade						
	Brørup						
	Amersfoort						
Vroeg Glaciaal	Odderade			Midden			
	Brørup						
	Amersfoort						
Eemien		300.000					
Saalien							
Holsteinien							
Elsterien							
Cromerien							
				tabel 1 standaard			

Tabel 1. Geologische en archeologische tijdschaal.

2 Bureauonderzoek

2.1 Methoden

Het bureauonderzoek is uitgevoerd om een gespecificeerde archeologische verwachting op te stellen. Daartoe zijn reeds bekende archeologische en aardkundige gegevens verzameld en is het grondgebruik in het plangebied in het heden en verleden geïnventariseerd.

Geraadpleegd zijn de volgende bronnen:

- het ARCHEologisch Informatie Systeem (ARCHIS);
- de Archeologische Monumenten Kaart (AMK);
- de Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden (IKAW);
- literatuur en historisch en aardkundig kaartmateriaal (zie literatuurlijst);
- de recente topografische kaart 1:25.000;
- recente luchtfoto's uit Google Earth (<http://www.earth.google.com>);
- het Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN);
- het informatiesysteem Kennis Infrastructuur CultuurHistorie (KICH);
- de Cultuurhistorische Waardenkaart (CHW) van de provincie Noord- Holland;
- de molendatabase.

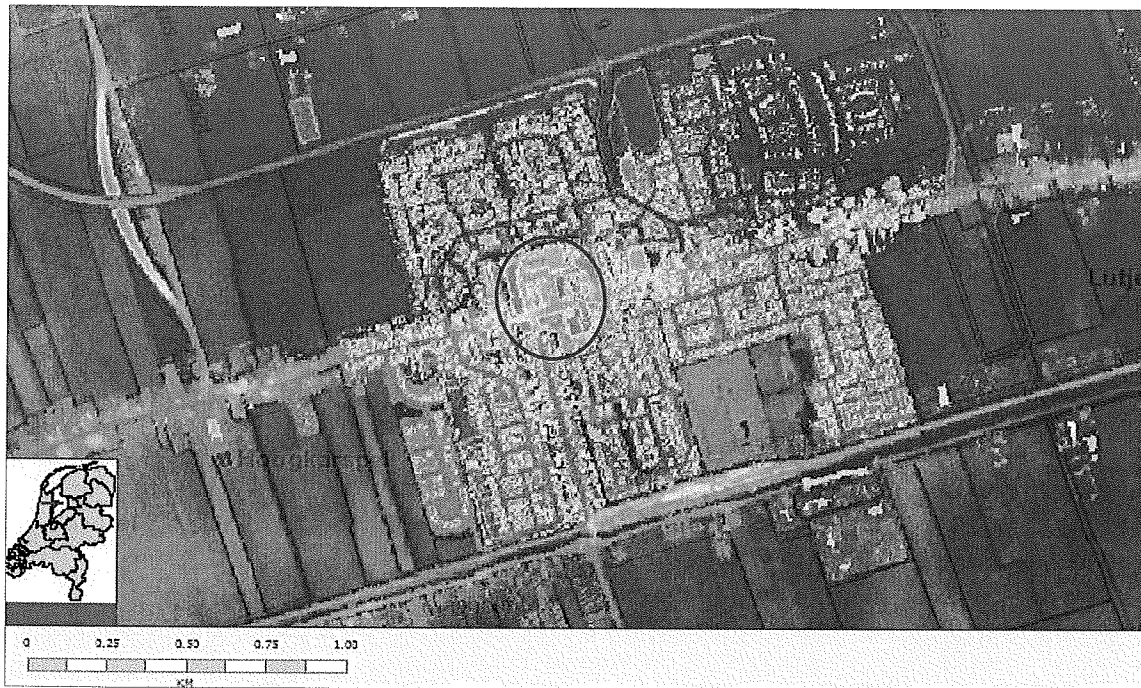
2.2 Resultaten

Huidige situatie

Volgens recente topografische kaarten 1:25.000 ligt het plangebied in de bebouwde kom (figuur 1). Recente luchtfoto's uit Google Earth bevestigen dit grondgebruik. Volgens de geraadpleegde topografische kaart en het Actueel Hoogtebestand Nederland (<http://www.ahn.nl/>) bedraagt de huidige maaiveldhoogte in het plangebied ongeveer 0,5 tot 1,0 m -NAP.

Volgens het AHN ligt het peil in de waterpartijen in en direct naast het plangebied rond de 2,25 m -NAP. Als benadering van het grondwaterpeil is dat 1,25 tot 1,75 m onder huidig maaiveld.

Op de weergave van het AHN (figuur 2) lijkt het centrumgebied van Hoogkarspel ongeveer een meter te zijn opgehoogd ten opzichte van de wijdere omgeving. Hetzelfde lijkt te gelden voor de zone waar zich lintbebouwing bevindt, ten westen en oosten van het centrum van Hoogkarspel.

Figuur 2. Globale ligging van het plangebied (rode cirkel) op het AHN.

Aardkundige situatie

Aan het einde van de laatste ijstijd bestond het uit een schaars begroeid landschap dat in de loop van die ijstijd was gevormd door zandafzettingen van waterlopen en de wind. Na afloop van de ijstijd, zo'n 10.000 jaar geleden, steeg de temperatuur en smolten de landijsmassa's waardoor de zeespiegel steeg. Daardoor steeg ook de grondwaterspiegel en vormde zich veen op het ijstijdlandschap. Dit zogenaamde Basisveen werd, naarmate de zeespiegel steeds verder steeg, uiteindelijk afgedekt door wad- en kwelderafzettingen.

Rond 3800 voor Chr. ontstonden aan de kust op de zandige wadplaten strandwallen die de kust langzaam afsloten. De zee kon in deze periode alleen nog via enkele openingen in de kustlijn (de zogenaamde zeegaten) in het achterland doordringen. Via het zeegat van Bergen - een opening in de kustlijn ter hoogte van het huidige Bergen - drong een aantal geulen het achterland in. Buiten de invloedssfeer van deze getijdengeulen vond geen sedimentatie plaats en vormde zich veen. Binnen de invloedssfeer van de getijdengeulen vond afzetting van zand en klei plaats. Het grovere, zandigere materiaal sedimenteerde in en direct naast de geul. Het zwaardere en kleiiger materiaal werd bij overstromingen verder van de geul weg afgezet. Tussen 3800 en 1200 voor Chr. verlegden de getijdengeulen enkele malen hun loop, waardoor de ondergrond van dit deel van Noord-Holland een zeer ingewikkelde opbouw heeft. Die opbouw, en de geologische geschiedenis, is in 1982 ontrafeld door De Mulder en Bosch en is systematisch beschreven. In figuur 3 is in zes fasen de ontwikkeling van de wijde omgeving van het plangebied weergegeven.

Het plangebied lag tot ongeveer 2200 voor Chr. in een gebied waar actieve mariene sedimentatie plaatsvond of waar zich veen vormde. Beide milieus zijn behoorlijk nat en drassig en weinig geschikt voor bewoning.

Vanaf 2200 voor Chr. kwam daar verandering in. Rond dat moment vormde zich een getijdengeul die liep van Aartswoud via Hoogwoud, Wognum en Hoorn in de richting van Wijdenes en Andijk. Deze geul liep ruim om het huidige Hoogkarspel heen, maar bij het gehucht De Hout splitste zich noordwaarts een zijgeul af richting Hoogkarspel. Deze geul is niet zichtbaar op figuur 3.

Rond 1500 voor Chr. sloot het zeegat van Bergen en werden de geulsystemen in West-Friesland minder actief. Aanvankelijk werd nog een pakket klei afgezet, maar onder invloed van de verslechterde afwatering begon in grote delen van West-Friesland veen te groeien. Na het droogvallen van de geulen vond als gevolg van differentiële inklinking van de verschillende afzettingen, een omkering (inversie) van het reliëf plaats. De zandige en aanvankelijk laaggelegen kreekbeddingen en oevers zakten minder in dan de kleilige en aanvankelijk hooggelegen kwelders en komgebieden. Hierdoor kwamen de voormalige getijdengeulen en kreken als ruggen in het landschap te liggen. Dergelijke hoge ruggen vormden aantrekkelijke plekken om te wonen omdat ze droog lagen en omdat de zandige bodem goed bewerkbaar was voor boeren. De lager gelegen omgeving was kleiiger en natter. Op basis van hoogtegegevens van het Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN) is deze reliëfinversie nog goed herkenbaar (figuur 2).

Buiten de actieve geulen had vanaf circa 3800 voor Chr. in heel West-Friesland continu veenvorming plaatsgevonden, waardoor grote veenkussens waren ontstaan. Op het moment dat de laatste actieve geulen verlandden, zo rond het einde van het tweede millennium voor Chr., verdwenen ook deze onder een dik pakket veen. Op en rond de veenkussens waren alleen nog kleine veenstroompjes actief. Deze voerden het water uit de veenkussens af naar lager gelegen delen.

Vermoedelijk al rond de 8e eeuw na Chr. werd in de omgeving van Andijk en Medemblik begonnen met de ontginning van de veenkussens. Grootschalige ontginning van het veen door de mens en de inbraken van de zee, leidden ertoe dat de veenkussens dunner werden of zelfs volledig verdwenen. Op plaatsen waar het veen had gelegen, ontstonden vaak kleine meren of polders. Uiteindelijk is van het voormalige veenpakket dat bijna heel West-Friesland bedekte vrijwel niets bewaard gebleven. Op een aantal plaatsen in de gemeenten Wester-Koggenland, Heerhugowaard en Langedijk wordt nog veen aan of dicht aan het oppervlak aangetroffen. Elders in West-Friesland is alleen nog in laaggelegen komgebieden, onder sommige wegen, dijken en kerkheuvels een dunne laag veen aanwezig (Hallewas & De Mulder, 1987).

Door het verdwijnen van het veen liggen in grote delen van West-Friesland de

oudere afzettingen weer aan het oppervlak. De directe invloed van de zee vindt men voornamelijk terug in het westelijke deel van West-Friesland. Via het Zijper zeegat werd met name in de gemeenten Harenkarspel, Langedijk, Schagen en Niedorp klei afgezet (pikklei en Rekereklei). Deze afzettingen komen in het plangebied niet voor.

Geomorfologie

Op de geomorfologische kaart van Nederland 1:50.000 is lastig te zien wat de geomorfologie van het plangebied is. De bebouwde kom van Hoogkarspel is daarop namelijk niet gekarteerd. Er zijn twee mogelijkheden: het plangebied ligt in een vlakte van getijdenafzettingen (code 2M35), zoals het grootste deel van de wijde omgeving, of het ligt op een getij-inversierug (code 3K33). Ten zuidoosten van Hoogkarspel is een noord-zuid lopende getij-inversierug aangegeven, dit is de noordwaartse aftakking (bij het gehucht De Hout) van de getijdengeul die hier rond 2200 voor Chr. ontstaan is.

Bodem

Net als de geomorfologische kaart is ook de bebouwde kom van Hoogkarspel niet gekarteerd voor de Bodemkaart van Nederland 1:50.000. De bodem in de omgeving van het plangebied bestaat uit kalkrijke leek- en woudeerdgronden ontwikkeld in zavel (code pMn55A) en eerd- en vaaggronden met een gerijpte ondergrond ontwikkeld in zavel en kalkrijke klei (code AEp6/7A). De oost-west verlopende zone met lintbebouwing bestaat uit tuineerdgronden ontwikkeld in zware zavel en klei (code EK79). Deze tuineerdgronden zijn ontstaan als gevolg van bemesting in de loop van de Middeleeuwen. (Wagenaar & van Wallenburg 1987).

IKAW, CHW en de verwachtingskaart voor oostelijk West-Friesland

Op de IKAW valt het plangebied in een zone met een hoge tot middelhoge kans op het aantreffen van archeologische resten. Deze waardering is gebaseerd op de bodemgesteldheid in het plangebied (RACM, 2008). Op de IKAW is te zien dat de getij-inversierug die ten zuidoosten van Hoogkarspel is aangegeven op de geomorfologische kaart doorloopt onder de bebouwde kom van Hoogkarspel en daar westwaarts afbulgt. Het noorden van het plangebied heeft een hoge verwachting voor het aantreffen van archeologische resten op grond van het feit dat hier deze getij-inversierug ligt. Deze rug was in het Laat Neolithicum en de Bronstijd goed bewoonbaar, tot het moment dat de regio geheel overgroeid raakte met veen. De Cultuurhistorische Waardenkaart van Noord-Holland geeft geen archeologische verwachting voor de bebouwde kom van Hoogkarspel aan.

In 2006 is door RAAP een archeologische verwachtingskaart gemaakt voor oostelijk West-Friesland (de Streek). De archeologische verwachting is daarin opgesplitst in die voor de Bronstijd en die voor de Middeleeuwen. Er is binnen de bebouwde kom van Hoogkarspel geen verwachting voor de Bronstijd aangegeven, maar in de directe

omgeving ervan zijn wel getijdengeulen en -kreeken in de ondergrond aangegeven met een hoge verwachting. Voor de Middeleeuwen is in het centrum van Hoogkarspel een hoge verwachting aangegeven voor resten van bewoning vanaf de 13e eeuw (de Boer & Molenaar, 2006)

Luchtfoto's en AHN

In de ruimere omgeving van het plangebied zijn in enkele landbouwpercelen geulen en geultjes in de ondergrond te herkennen (Google Earth: <http://www.earth.google.com>); Robas, 1989; Uitgeverij 12 Provinciën, 2005).

Op de weergave van het AHN zijn in de ruimere omgeving de stroomruggen in de ondergrond goed herkenbaar, soms met meer detail dan op de geomorfologische kaart en de IKAW (figuur 2). Duidelijk is te zien dat Hoogkarspel op de uitlopers van zijtakken van het getijdengeulensysteem ligt.

Het is waarschijnlijk dat dergelijke geulen ook in de ondergrond van het plangebied aanwezig zijn. Recente luchtfoto's laten echter alleen de huidige inrichting als bebouwde kom zien.

Historische situatie en mogelijke verstoringen

In de loop van de Middeleeuwen vonden in de omgeving van het plangebied ontginningen plaats waarbij het uitgestrekte veenkussenlandschap langzaam verdween. Om inzicht te krijgen in het grondgebruik in het plangebied in de Nieuwe tijd, biedt de analyse van historische kaarten een goede invalshoek.

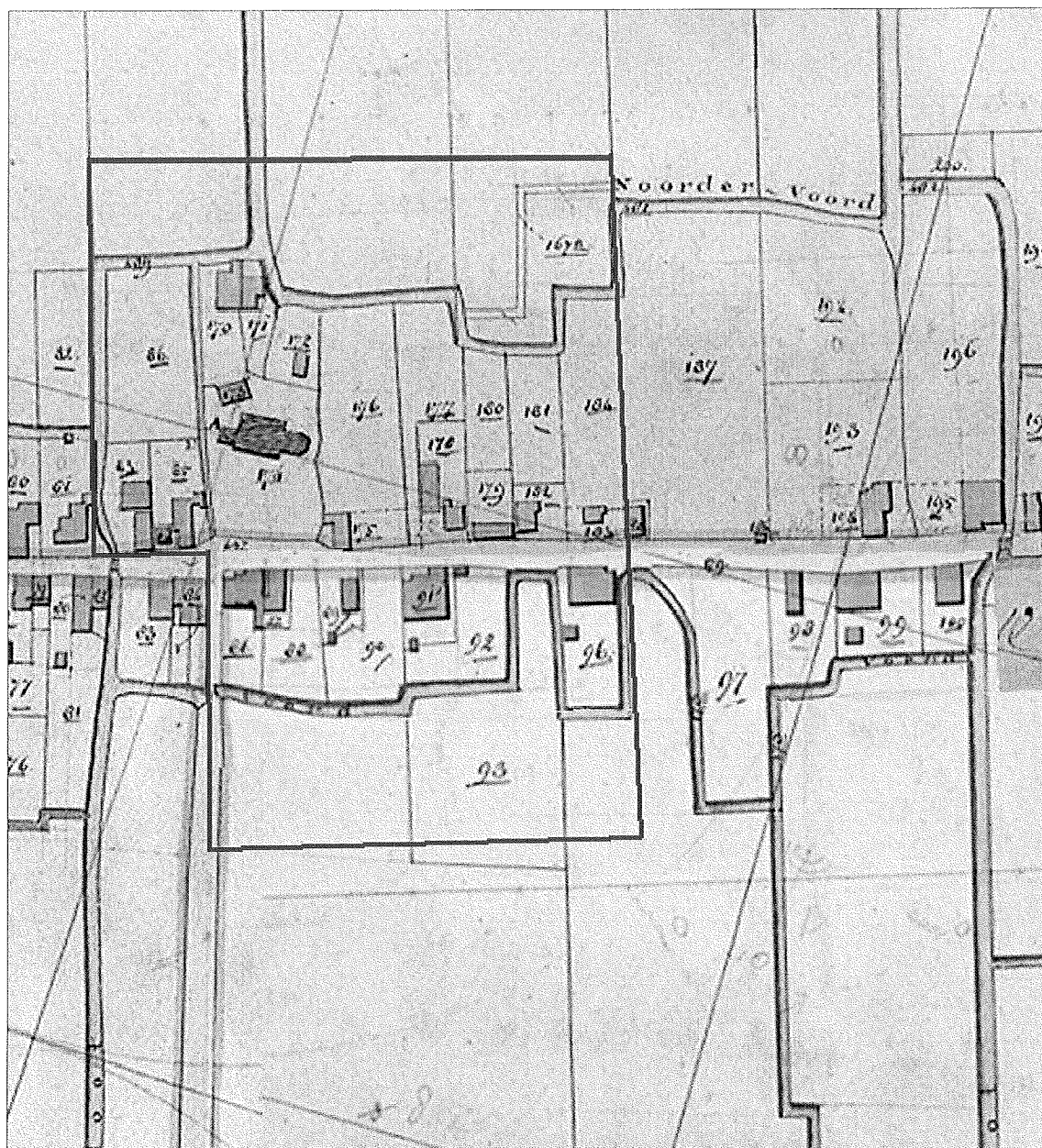
In 1657 is het huidige plangebied al bebouwd. Op de kaart van Blaeuw staan langs de huidige Streekweg het gehucht 'Hoogekerspel' aangegeven in de vorm van enkele huizen en een kerktoeren.

Historische kaarten uit de 19e eeuw laten in het plangebied een situatie zien die waarschijnlijk niet veel verschilt met die uit de 17e eeuw, maar totaal niet overeenkomt met de huidige situatie. De kadastrale minuut uit de periode 1811-1832 laat aan weerszijden van de Streekweg verspreide lintbebouwing zien. Ten noorden van de Streekweg liggen binnen het plangebied 14 gebouwen en 1 kerk. Ten zuiden van de Streekweg staan 8 gebouwen (figuur 4). De topografische kaarten uit circa 1900 laten in het gebied een identieke situatie zien (<http://watwaswaar.nl>).

Op de topografische kaart uit 1955 staat een smalle, zuidelijke uitbreiding van Hoogkarspel, richting het spoorwegstation aangegeven. Verder verschilt de situatie niet veel van die uit rond 1900. Pas in 1974 zijn de uitbreidingswijken ten zuiden van de Streekweg te zien. De uitbreidingen ten noorden van de Streekweg staan vanaf 1983 op de kaart.

De bouw van het laat-middeleeuwse dorp Hoogkarspel zal in het plangebied eventuele resten uit de Prehistorie deels hebben verstoord. De aanleg van het huidige centrum zal op een grotere schaal, eenzelfde effect hebben gehad.

Volgens opgave van de opdrachtgever bevinden zich in het plangebied geen grote

Figuur 4. Globale ligging van het plangebied (rode lijn) op de kadastrale minuut uit 1832.

ondergrondse constructies zoals parkeergarages. Diepe ondergrondse versterking zal beperkt zijn tot incidentele kelders en ondergrondse infrastructuur. Dit zal in ieder geval de aanwezige archeologische resten hebben versnipperd. In hoeverre de overige, ondiepere bouwwerkzaamheden archeologische resten hebben verstoord is niet bekend. Mogelijk zijn de resten geheel verstoord, mogelijk is alleen de top ervan geroerd en zijn diepere grondsporen nog intact.

Bekende archeologische waarden

ARCHIS en AMK

Midden door het Centrumgebied Hoogkarspel loopt een archeologisch terrein van hoge waarde (CMA-code 20A-026, monumentnummer 14883). Het betreft de historische kern van Hoogkarspel. Deze is door de RACM gedefinieerd op basis van de bebouwing in de 19e eeuw. Vergelijking met de minuutplannen van het kadaster uit 1832 (zie figuur 4) laat zien dat de begrenzing ruim om de bebouwing heen getrokken is. Doorgaans zijn percelen waarop zich een gebouw bevond bij de historische kern gerekend. Het terrein is geen beschermd rijksmonument.

Binnen het plangebied is in het verleden 1 archeologische waarneming gedaan. Het betreft een in 1967 uitgevoerde opgraving van de oude kerk van Hoogkarspel. Deze staat ook op de kadastrale minuut uit 1832 (ARCHIS-waarnemingsnummer 30959). In de directe nabijheid van het plangebied zijn 13 archeologische waarnemingen geregistreerd. Daarvan hebben er 5 betrekking op losse vondsten uit de Late Middeleeuwen (ARCHIS-waarnemingsnummers 6365, 6417, 10241, 10242 en 55458). In het noordwesten van de bebouwde kom van Hoogkarspel zijn 6 waarnemingen gerelateerd aan een in de jaren 70 van de vorige eeuw uitgevoerde opgraving die vooraf ging aan de bouw van deze wijk. Bij deze opgraving werd een nederzetting, een akkercomplex en een aantal grafheuvels uit de Bronstijd aangetroffen (ARCHIS-waarnemingsnummers 9222, 15167, 33221, 39656, 39659 en 39662). De losse vondst van een vuurstenen sikkels in hetzelfde gebied heeft mogelijk ook te maken met deze Bronstijdvindplaats (ARCHIS-waarnemingsnummer 6374).

KICH, CHW en molendatabase

Het raadplegen van het cultuurhistorische informatiesysteem KICH (<http://www.kich.nl>) heeft geen relevante archeologische informatie opgeleverd. Wel zijn in het plangebied drie MIP-objecten weergegeven. Het gaat om objecten die in het kader van het Monumenten Inventarisatie Project Noord-Holland (1990) als cultuurhistorisch waardevol zijn beoordeeld. Het gaat om bouwkundige monumenten van relatief jonge datum en hebben dus geen betrekking op de archeologie:

- Streekweg 220: Woonhuis op rechthoekig grondplan, een bouwlaag plus kapverdieping onder schilddak. De voorgevel met vier vensters en een centraal geplaatste entree wordt door een houten kroonlijst afgesloten.
- Streekweg 218: Pastorie uit 1930 op onregelmatig grondplan verbonden met de St. Laurentiuskerk, twee bouwlagen plus kapverdieping onder samengesteld dak. Entree in de zijgevel met houten deur in het portiek met halfrond bovenlicht; glas-in-lood.
- Streekweg 216: Rooms-katholieke kerk uit 1930 op rechthoekig grondplan met risalerende middenpartij met entree in portiek en door vensterbanden gedeeld spitsboogvenster. Twee vierkante kerktorens, een toren wordt door een

rechthoekig blok met galmgaten en uurwerken afgesloten, één wordt door een grillige vorm afgesloten. De hele kerk heeft een rechte koorafsluiting met twee nevenruimten.

De Cultuurhistorische Waardenkaart van Noord-Holland geeft voor de oost-west verlopende zone rondom de Streekweg een 'lineaire nederzetting' aan en een binnenwaterkerende dijk uit de Middeleeuwen. Beide fenomenen zijn eerder van cultuurhistorische van archeologische aard. Verder wordt de historische kern van Hoogkarspel, die ook al in ARCHIS geregistreerd staat, als AMK-terrein aangegeven.

Het raadplegen van de molendatabase (<http://www.molendatabase.nl>) heeft geen relevante archeologische informatie opgeleverd.

AHN en luchtfoto's

Het raadplegen van het AHN (<http://www.ahn.nl>) en recente luchtfoto's heeft geen concrete aanwijzingen opgeleverd voor de aanwezigheid van archeologische waarden in het plangebied.

Eerder uitgevoerd onderzoek

Voorafgaand aan de bouw van de noordelijke uitbreidingswijken van Hoogkarspel is in de jaren 70 van de vorige eeuw archeologisch onderzoek uitgevoerd. Daarbij is, zoals hierboven reeds vermeld, een vrij uitgestrekt archeologisch complex uit de Bronstijd aangetroffen bestaande uit boerderijerven, grafheuvels en akkers.

Ook ten westen van Hoogkarspel zijn in het verleden onderzoeken uitgevoerd met vergelijkbare resultaten.

Ten zuidwesten van de bebouwde kom van Hoogkarspel zijn recentelijk een vijftal onderzoeken uitgevoerd vanaf 2000. In 2000 is door RAAP in plangebied Reigersborg een bureau- en booronderzoek uitgevoerd, waarbij ook aanwijzingen voor nederzettingsresten uit de Bronstijd werden aangetroffen (Deunhouwer, 2000). Door het ADC zijn in 2001 op hetzelfde terrein proefsleuven gegraven. Daarbij zijn zeer versnipperde en verstoorde nederzettingsresten uit de Late Middeleeuwen aangetroffen.

Op het terrein direct ten westen hiervan - eveneens in plangebied Reigersborg - is in 2007 door ARC een bureau- en booronderzoek uitgevoerd. In datzelfde jaar heeft Hollandia op dit terrein proefsleuven gegraven. Daarbij zijn veel archeologische overblijfselen aangetroffen. Een aantal daarvan houdt verband met de eerste middeleeuwse ontginning van het gebied in de 12e eeuw. Het merendeel van de sporen stamt echter in verschillende fasen van de Late Bronstijd. Sporen uit deze periode zijn zowel in de lager gelegen kommen als op de kreekruigen aangetroffen en zijn veelal direct onder de bouwvoor aanwezig. Op de kreekruigen zijn zij weliswaar aangetast door egalisaties maar nog wel "leesbaar". De vele greppels en

kruisingen van greppels wijzen erop dat ook hier een landinrichtingssysteem lag zoals deze ook bij de vindplaats in het noorden van de bebouwde kom van Hoogkarspel is aangetroffen. (Vaars, 2007).

Opgravingen ten westen van Reigersborg in de jaren 60, uitgevoerd voor de grote egalisaties, hebben een nederzettingsterrein uit de Midden en Late Bronstijd (Bakker, Woltering & Manssen, 1968) en twee grafheuvels uit de Midden Bronstijd (Bakker & Brandt, 1966) aan het licht gebracht. Op deze grafheuvels was in de Late Bronstijd een terp aangelegd.

Na de opgraving zijn deze percelen geëgaliseerd en gediepploegd. Op oblique luchtfoto's uit 1979 zijn in het westelijke deel van het plangebied sporen uit de Bronstijd zichtbaar. Deze sporen zijn door het diepploegen zichtbaar geworden.

In 1993 is een proefschrift gepubliceerd waarin enkele decennia onderzoek aan de hand van luchtfoto's van oostelijk West-Friesland zijn neerslag vond. Deze luchtfoto's zijn genomen in de periode van de grote ruilverkavelingen, toen door diepploegen veel grondsporen van prehistorische bewoning aan het oppervlak zichtbaar werden. In deze jaren zijn systematisch alle aanwijzingen voor archeologische resten in kaart gebracht. De ruimere omgeving van Hoogkarspel blijkt volgens dit onderzoek zeer rijk bezaaid te zijn met archeologische resten uit de Prehistorie (de Vries-Metz, 1993). Mede op grond van de resultaten van dit onderzoek is door IJzereef en Van Regteren Altena de theorie geformuleerd dat Hoogkarspel in de Bronstijd één van de 'centra' van West-Friesland was. Zij menen dat de bewoningskernen in de Midden en Late Bronstijd op regelmatige afstand van elkaar hebben gelegen. Cirkels die getrokken zijn rond de gebieden met grafheuvels, laten een regelmatige verspreiding zien: tussen de centra ligt steeds een afstand van circa 3 tot 4 km. De kernen liggen in de buurt van Zwaagdijk, Hoogkarspel, Grootebroek, Het Valkje, Andijk-West, Bovenkarspel en Andijk-Oost (IJzereef & van Regteren-Altena, 1991).

Gespecificeerde archeologische verwachting

Op basis van de geologische gegevens kunnen 5 landschappen uit het verleden worden onderscheiden. De gebruiksmogelijkheden van die landschappen verschillen per landschap en de archeologische verwachting ervan dus ook.

IJstijdschap (Laat Paleolithicum)

In en kort na de laatste ijstijd bestond het landschap uit een schaars begroeide zandvlakte waarin incidenteel rendierjagers en jagers-verzamelaars hun kampementen hebben opgeslagen. De verwachting voor het aantreffen van dergelijke resten is laag omdat er niet veel resten van dergelijke kampementen zijn en omdat ze nauwelijks op te sporen zijn met de gebruikelijke middelen.

Resten van dergelijke kampementen zijn klein van oppervlak en dus moeilijk op

te sporen. Zij zullen bij karterend onderzoek voornamelijk herkenbaar zijn aan fragmenten vuursteen, houtskool en al dan niet verbrand bot.

De diepte van de afzettingen uit de ijstijd in het plangebied bedraagt op zijn hoogst 14 m -NAP, dat is 13 m -Mv of lager. De te verwachten ingrepen zijn niet zo diep, dat dergelijke resten kunnen worden bedreigd.

Wadden- en kwelderlandschap (Mesolithicum en Vroeg en Midden Neolithicum)

Met het warmer worden van het klimaat en de stijging van de zeespiegel, kwam West-Friesland in de invloedsfeer van de zee te liggen. Tot ongeveer 2200 voor Chr. werd in het gebied vooral klei afgezet en veen gevormd. Geen van deze beide milieus is geschikt voor bewoning en de archeologische verwachting voor deze periode is dan ook laag.

Getijdengeulenlandschap (Laat Neolithicum en Bronstijd)

Rond 2200 voor Chr. wijzigde het patroon van de getijdengeulen in West-Friesland. Hierdoor kwam het plangebied in een getijdengeulenlandschap te liggen. De zandige geulafzettingen van deze systemen moeten goed bewoonbaar zijn geweest, zeker in de periode nadat de sedimentatie door deze geulen stopte, de geulen verlandden en er reliëfinversie optrad (vanaf ongeveer 1500 voor Chr.).

Resten van bewoning uit deze fase kunnen direct aan het huidige maaiveld worden aangetroffen.

Resten van bewoning uit beide fasen zijn bij karterend onderzoek voornamelijk herkenbaar aan fragmenten vuursteen, houtskool, al dan niet verbrand bot, verbrande leem en aardewerk.

De ligging van bewoningsresten dicht aan het oppervlak zal ervoor gezorgd hebben dat ze zijn aangetast door oude en recente bouwingrepen.

Veenlandschap (Late Bronstijd t/m Vroege Middeleeuwen)

In de periode tussen het einde van de sedimentatie rond 1200 voor Chr. en de eerste middeleeuwse ontginningen in de 8e eeuw na Chr. was deze regio een uitgestrekt veengebied, waar slecht gewoond kon worden. Het plangebied zal in deze tijd vrijwel alleen door mensen zijn gebruikt voor activiteiten die van tijdelijke aard waren en veelal ook ruimtelijk beperkt. Te denken valt aan al of niet rituele deposities ('de pot met goud', offers) of overblijfselen van vervoer (achtergelaten kano, knuppelweg door het veen). De eventuele resten daarvan zijn niet met de gebruikelijke middelen op te sporen en de archeologische verwachting voor het aantreffen ervan is laag. Door het verdwijnen van het veen in de loop van de Middeleeuwen zullen eventuele resten uit deze periode ook losgeraakt zijn van hun context.

Cultuurlandschap (Middeleeuwen en Nieuwe tijd)

Met het verdwijnen van het veen en de toenemende ingrepen van de mens in het landschap ontstond in de loop van de Middeleeuwen het lintdorp Hoogkarspel op een

binnenwaterkerende dijk. In de tweede helft van de 20e eeuw werden ten noorden en zuiden van de lintbebouwing uitbreidingswijken aangelegd. Ook het centrum van Hoogkarspel is in die periode opnieuw ingericht. Daarbij zijn enkele oudere gebouwen uit de jaren 30 gespaard gebleven. De archeologische verwachting uit deze periode heeft vooral betrekking op resten van oudere bebouwing langs de Streekweg en de middeleeuwse dijk. De zones waarin zich deze resten kunnen bevinden zijn tot op de dag van vandaag bebouwd, wat inhoudt dat archeologische resten mogelijk door bouwingsgrepen zijn aangetast en versnipperd.

3 Conclusies en aanbevelingen

3.1 Conclusies

Op basis van de gespecificeerde archeologische verwachting (paragraaf 2.2) en de voorgenomen bodemingrepen (paragraaf 1.3) kan worden geconcludeerd dat bij de realisering van de plannen mogelijk archeologische waarden zullen worden verstoord.

Meer specifiek zijn de volgende bevindingen van belang:

- In het plangebied liggen zandige ruggen van een getijdengeuilsysteem dat goed bewoonbaar geweest is in het Laat Neolithicum en in de Bronstijd. Onderzoek in de omgeving wijst erop dat bewoning op dergelijke plekken ook werkelijk heeft plaatsgevonden. Resten hiervan kunnen direct onder de oppervlakte liggen, wat betekent dat deze resten mogelijk minder goed bewaard zijn.
- In het plangebied bevindt zich een archeologisch terrein van hoge waarde. Het betreft de historische kern van Hoogkarspel (CMA-code 20A-026, monumentnummer 14883). De bebouwing van deze historische kern is, op een enkele uitzondering na, in latere tijden weer gesloopt en daarna heeft weer bebouwing plaatsgevonden. Deze bouwactiviteiten hebben in ieder geval eventuele resten uit de Prehistorie (deels) verstoord en versnipperd.
- Op de plek van de huidige Streekweg is in de Middeleeuwen, in het kader van de ontginningen en de waterbeheersing, een dijk aangelegd.
- Bouwwerkzaamheden in de 20e eeuw zullen archeologische resten uit eerdere perioden (deels) hebben verstoord en versnipperd.
- Het plangebied is momenteel voor het grootste deel bebouwd en verhard.
- De herontwikkeling van het gebied zal in fasen plaatsvinden.

3.2 Aanbevelingen

Vervolgonderzoek

Op basis van de resultaten van dit bureauonderzoek wordt in het plangebied in het kader van de voorgenomen plannen geen archeologisch inventariserend veldonderzoek aanbevolen. Niet alleen maakt de huidige bebouwing en verharding een regulier inventariserend veldonderzoek onmogelijk, ook waar wél onderzoek mogelijk is (in openbaar groen bijvoorbeeld), is wellicht sprake van plaatselijke verstoring. Zo zal bij een aan de omstandigheden aangepast inventariserend onderzoek, geen representatief beeld ontstaan van de situatie van het bodemarchief.

Daarnaast is het de vraag of inventariserend veldonderzoek wel zoveel zin heeft als nu reeds bekend is dat hier sprake is van een (deels) verstoord en versnipperd bodemarchief.

De vraag in hoeverre het bodemarchief ter plaatse reeds verstoord is, zal pas kunnen worden beantwoord als de huidige bebouwing en verharding zijn verwijderd. Bij de sloop dus. Mede gezien de opdeling in fasen van de geplande herontwikkeling wordt daarom geadviseerd om bij ingrepen in de bodem een archeologische begeleiding te laten uitvoeren, conform het protocol opgraven uit de KNA versie 3.1. Archeologische begeleiding houdt in dat tijdens de grondwerkzaamheden archeologische waarnemingen worden verricht door een team van archeologen dat de civiele graafwerkzaamheden volgt. Door vooraf goede afspraken te maken tussen de archeologen en degenen die de graafwerkzaamheden verrichten over de hoeveelheid tijd die het team nodig heeft om aangetroffen archeologische resten te inventariseren en - daarna - te documenteren, kan daarmee in de planning rekening gehouden worden. Het tijdelijk uitvoeren van civiele graafwerkzaamheden in een ander deel van het plangebied kan bijvoorbeeld tijd vrijmaken voor documentatie, zonder dat de eigenlijke werkzaamheden worden onderbroken. Dergelijke afspraken - en archeologische begeleiding in het algemeen - zijn er mede op gericht eventuele archeologische sporen te documenteren zonder dat de werkzaamheden worden vertraagd.

Wanneer uitvoering van de begeleiding te kritisch wordt in de planning, kan ervoor worden gekozen om de te begeleiden ingrepen uit te laten voeren ruim voor de aanvang van alle overige inrichtingswerkzaamheden, zodat extra tijd beschikbaar is voor documentatie.

Onderzoeksdoel van archeologische begeleiding is het aanvullen en toetsen van het gespecificeerde verwachtingsmodel dat gebaseerd is op het bureauonderzoek: het vaststellen van de waarde van eventueel aangetroffen archeologische resten en het documenteren van die resten die behoudenswaardig zijn.

Een archeologische begeleiding behoort plaats te vinden op basis van een Programma van Eisen (PvE). Dit PvE dient voor aanvang van het onderzoek te worden opgesteld door een seniorarcheoloog.

Bestemmingsplan

Ten aanzien van het op te stellen bestemmingsplan wordt geadviseerd het Centrumgebied van Hoogkarspel op te nemen als een gebied met een dubbelbestemming 'archeologisch verwachtingsgebied'. In dit gebied gelden archeologische voorwaarden voor aanleg-, sloop- en bouwvergunningen. Aanbevolen

wordt om voor ingrepen die dieper reiken dan de bouwvoor (ca. 40 cm) en die groter zijn dan 50 m² de volgende twee vergunningvoorwaarden op te nemen:

- Uitvoering van archeologische begeleiding met als doel de aanwezigheid en waarde van het bodemarchief vast te stellen.
- Worden hierbij behoudenswaardige archeologische resten aangetroffen, dan geldt de verplichting tot het nemen van maatregelen tot behoud. Dit kan in de vorm van een opgraving, of in de vorm van behoud en bescherming van het bodemarchief.

In de toelichting op de paragraaf 'archeologie' in het bestemmingsplan kan de tekst uit § 2.2 (zoals die hierboven onder de kop 'Gespecificeerde archeologische verwachting' is geformuleerd) worden opgenomen samen met de overwegingen en adviezen zoals hierboven onder de kop 'Vervolgonderzoek' staan.

Dit bureauonderzoek is uitgevoerd ten behoeve van het opstellen van een nieuw bestemmingsplan voor het centrumgebied van Hoogkarspel. Met betrekking tot de bevindingen van onderhavig onderzoek dient dan ook contact opgenomen te worden met de provincie Noord-Holland.

Literatuur

- Bakker, J.A. & R.W. Brandt**, 1966. Opgravingen te Hoogkarspel III. Grafheuvels en een terp uit de Late Bronstijd ten ZW van het Medemblikker Tolhuis (voorlopige mededeling). *Westfriesche Oudheden* IX. Overdruk uit: West-Frieslands Oud en Nieuw XXXIII, p. 176-224.
- Bakker, J.A., Ph.J. Woltering & W.J. Manssen**, 1968. Opgravingen te Hoogkarspel V. Het onderzoek van vindplaats F in 1967 (voorlopige mededeling). *Westfriesche Oudheden* XI. Overdruk uit: West-Frieslands Oud en Nieuw XXXV, p. 191-199.
- Boer, G.H. de & S. Molenaar**, 2006. West-Friesland Oost, Provincie Noord-Holland; een archeologische verwachtingskaart voor De Streek. *RAAP-Rapport* 1290. Amsterdam.
- Deunhouwer, P.**, 2000. Plangebied Reigersborg, gemeente Drechterland; een Aanvullende Archeologische Inventarisatie (AAI-1), *RAAP-Rapport* 576.
- Mulder, E.F.J. de & J.H.A. Bosch**, 1982. Holocene stratigraphy, radio-carbon datings and palaeogeography of central and northern North-Holland (The Netherlands). *Mededelingen Rijks Geologische Dienst* 36(3): 111-160.
- Hallewas, D.P. & E.F.J. de Mulder**, 1987. Archeologisch en historisch-geografisch overzicht van het kaartblad 19 Oost. In: W.E. Westerhoff, E.F.J. de Mulder & W. de Gans (red.); *Toelichting bij de geologische kaart van Nederland 1:50.000, blad Alkmaar west (19W) en blad Alkmaar oost (19O)*. Rijks Geologische Dienst, Haarlem.
- IJzereef G.F. & J.F. van Regteren Altena**, 1991. Nederzettingen uit de Midden en Late Bronstijd bij Andijk en Bovenkarspel. In: H. Fokkens & N. Roymans (red.); *Nederzettingen uit de Bronstijd en de Vroege IJzertijd in de Lage Landen. Nederlandse Archeologische Rapporten* 13. ROB, Amersfoort.
- RACM**, 2008. *Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden (IKAW) derde generatie*. Ontleend aan <http://www.archis.nl>.
- ROBAS**, 1989. *Foto-atlas Noord-Holland*. Robas Producties, Den IJp.
- Wagenaar, K., & C. van Wallenburg**, 1987. *Toelichting bij de bodemkaart van Nederland, schaal 1:50.000. Kaartbladen 19 Oost Alkmaar en 20 West Lelystad (Noordhollands gedeelte)*. Stichting voor Bodemkartering, Wageningen.
- Tol, A., P. Verhagen, A. Borsboom & M. Verbruggen**, 2004. Prospectief boren; een studie naar de betrouwbaarheid en toepasbaarheid van booronderzoek in de prospectiearcheologie. *RAAP-rapport* 1000. RAAP Archeologisch Adviesbureau, Amsterdam.

- Uitgeverij 12 Provinciën**, 2005. *Luchtfotoatlas Noord-Holland*. Landsmeer.
- Vaars, J.P.L.**, 2007. Inventariserend veldonderzoek (proefsleuven) plangebied Reigersborg V, Hoogkarspel, gemeente Drechterland. *HOLLANDIA reeks* 177.
- Vries-Metz, W.H. de**, 1993. *Luchtfoto-archeologie in Oostelijk West-Friesland: mogelijkheden en resultaten van archeologische Remote Sensing in een verdwijnend prehistorisch cultuurlandschap*. Proefschrift Universiteit van Amsterdam.

Gebruikte afkortingen

AHN	Actueel Hoogtebestand Nederland
AMK	Archeologische MonumentenKaart
ARCHIS	ARChEologisch Informatie Systeem
CHW	Cultuurhistorische WaardenKaart
CMA	Centraal Monumenten Archief
IKAW	Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden
IVO(-P)	Inventariserend VeldOnderzoek (Proefsleuven)
KICH	KennisInfrastructuur CultuurHistorie
KNA	Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie
-Mv	beneden maaiveld
NAP	Normaal Amsterdams Peil
PvE	Programma van Eisen
RACM	Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten
ROB	Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek
SIKB	Stichting Infrastructuur Kwaliteitsborging Bodembeheer

Verklarende woordenlijst

archeologie	Wetenschap die zich ten doel stelt om door middel van studie van de materiële nalatenschap inzicht te verwerven in alle facetten van menselijke samenlevingen in het verleden.
basisveen	Veen gelegen direct op het landschap uit de ijstijd, ontstaan als gevolg van de stijging van de grondwaterstand onder invloed van de rijzende zeespiegel na het einde van de laatste ijstijd.
bodemarchief	Het geheel van overblijfselen dat informatie kan verschaffen over menselijk handelen in het verleden (de materiële nalatenschap), bewaard in en in bepaalde gevallen op de bodem (bijv. grafheuvel).

cultuurlaag	Een pakket met afvalresten dat is ontstaan door (meestal) langdurige bewoning van een bepaalde lokatie.
differentiële klink geologie	Het in ongelijke mate inklinken van zand, klei en veen. Aardkunde, leer van de bouw en de ontwikkelingsgeschiedenis van de aardkorst en van de processen die zich erin afspelen.
geomorfologie	Verklarende beschrijving van de vormen van de aardoppervlakte in verband met de wijze van hun ontstaan.
geul	Brede en diep uitgeslepen aan- en afvoerwegen van de eb- en vloedstroom in een waddengebied.
Holoceen	Jongste geologisch tijdvak (vanaf de laatste IJstijd: ca. 8800 jaar voor Chr. tot heden).
klink	Maaiveldalling van veen- en kleigronden als gevolg van ontwatering, oxidatie van organisch materiaal en krimp.
kreek	Sterk meanderende uitloper van een geul of priel in de kwelder.
kreekrug	Zandige geulvulling die na klink van de slappe grond er omheen als een rug in het landschap zichtbaar is.
kwelder	Begroeid en slechts bij zeer hoge vloed overstroomd buitendijks gebied (vergelijk 'schor', 'gors' en 'griend').
losse vondst	Enkele vondst zonder begeleidend materiaal, zonder context.
Middeleeuwen	De tijdruimte tussen de oudheid en de Nieuwe tijd, gewoonlijk gerekend van de val van het West-Romeinse rijk (476) tot de ontdekking van Amerika (1492), ook wel van 500 tot 1500 ad.
Neolithicum	Nieuwe Steentijd, in Nederland ca. 8800-3700 jaar geleden.
Prehistorie	Dat deel van de geschiedenis waarvan geen geschreven bronnen bewaard zijn gebleven.
sediment	Afzetting gevormd door het bijeenbrengen van losse gesteente-fragmentjes (zoals zand of klei) en eventueel delen van organismen.
veen	Geheel of grotendeels uit enigszins ingekoolde, maar nauwelijks vergane plantenresten opgebouwde afzetting.
verwachtingskaart	Een kaart waarop in vlakken staat aangegeven waar archeologische vindplaatsen kunnen worden verwacht. De kaart is het resultaat van een systematische analyse van relevante gegevens. De analyse is statistisch onderbouwd en wordt uitgevoerd met een GIS.
vindplaats	Plaats waar archeologisch materiaal is verzameld of te verzamelen is (ook: site).
wad	Onbegroeid, bij vloed overstroomd en bij eb droogvallend gebied achter een niet geheel gesloten kust.

Overzicht van figuren en tabellen

- Figuur 1.** Ligging van het plangebied (gearceerd) met ARCHIS-waarnemingen (rood) en AMK-terreinen (blauw) op de IKAW; inzet: ligging in Noord-Holland (ster).
- Figuur 2.** Globale ligging van het plangebied (rode cirkel) op het AHN.
- Figuur 3.** Paleogeografische ontwikkeling van de omgeving van het plangebied tot circa 1200 voor Chr. (naar De Mulder & Bosch, 1982).
- Figuur 4.** Globale ligging van het plangebied (rode lijn) op de kadastrale minuut uit 1832.
- Tabel 1.** Geologische en archeologische tijdschaal.